

KRUS Rapport 2/2006

Miljøarbeid i fengsel

av Heidi Drægebø (red)

**Doris Bakken, Torbjørn Eriksen,
Øyvind Johannessen, Lise Myrland,
Erik Risnes og Lars Øster.**

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Oslo, mai 2006

Utgitt av:

Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS

Boks 6138 Etterstad

0602 Oslo

www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo 2006

I serien: KRUS rapport

Nr. 2/2006

ISBN: 82-91910-56-1

ISSN: 0803-9402

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Miljøarbeid i fengsel er viktig i rehabiliteringsarbeidet med domfelte. Miljøarbeid innebærer at man tilrettelegger innsattes fengselshverdag og bruker fellesskapet på avdelingen strukturert, med rehabilitering som mål.

Det ble i april 2005 nedsatt en arbeidsgruppe hvis oppgave var å utvikle standarder for kvalitet i miljøarbeid i fengsel samt utarbeide læringsmateriell. Utviklingsarbeidet er bestilt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) og rapporten ble forelagt KSF i desember 2005.

Det foreslås i rapporten å se miljøarbeid som en overordnet strukturert helhet hvor programvirksomhet og andre rehabiliterende tiltak inngår i denne helheten. Arbeidsgruppen har utformet noen overordnede prinsipper som skal være styrende for tilnærmingen. Disse prinsippene vil sikre kvaliteten på miljøarbeidet.

Det drives strukturert miljøarbeid ved flere fengsler i dag og denne kompetansen har vært grunnlaget for utarbeidelsen av rapporten. Allerede etablert kompetanse og erfaring i miljøarbeid ved fengslene er også et godt utgangspunkt for den videre etableringen av miljøarbeid i fengsel.

Det rettes takk til de på regionalt nivå som har gitt tilbakemeldinger på utkast av rapporten. Dette har vært konstruktive innspill og bidratt til at rapporten fremstår slik den gjør i dag.

KRUS, april 2006

Harald Føsker

INNHold

Sammendrag	7
Abstract	9
1 Innledning	11
1.1 Mandat.....	11
1.1.1 Avgrensning.....	12
1.2 Arbeidsprosessen og framgangsmåten.....	13
1.2.1 Kartlegging av lokal miljøarbeidspraksis.....	14
2 Miljøarbeid i fengsel	16
2.1 Oppsummering.....	19
3 Standarder for kvalitet	20
3.1 Innsattes behov.....	20
3.2 Arbeid basert på fakta.....	21
3.3 Fokus på arbeidsprosessen.....	23
3.4 Implementering.....	24
3.4.1 Langsiktig og kontinuerlig satsning.....	24
3.4.2 Målrettet deltakelse.....	24
3.4.3 Kontinuerlig forbedring.....	24
3.5 Eksisterende sikring av kvalitet.....	25
3.6 Oppsummering:.....	25
4 anbefalt tilnærming til miljøarbeid i fengsel	27
4.1 Grunnpillarer i miljøarbeid i fengsel.....	27
4.1.1 Tydelig og tilbakevendende struktur.....	27
4.1.2 Troverdige relasjoner.....	28
4.2 Overordnede og styrende prinsipper.....	31
4.2.1 Felles ideologisk og teoretisk overbygning.....	32
4.2.2 Sikre konsistens, integritet og profesjonalitet.....	32
4.2.3 Risikoprinsippet.....	34
4.2.4 Behovsprinsippet.....	35
4.2.5 Responsivitetsprinsippet.....	35
4.2.6 Likeverd og ansvar.....	36
4.2.7 Nåtids- og framtidsfokus.....	36
4.2.8 Formidle tro på endring gjennom fokus på den innsattes ressurser.....	37
4.2.9 Normalisering.....	37
4.3 Oppsummering.....	38
5 Hvordan kan dette se ut i praksis?	39
5.1 Arenaer, hendelser og situasjoner i fengsel.....	39

5.1.1 Fellesskapet på avdelingen	40
5.1.2 Arbeidsdrift.....	41
5.1.3 Den individuelle samtalen – kontaktbetjentarbeidet.....	42
5.1.4 Sosialtjenesten	42
5.1.5 Program- og gruppevirksomhet	43
5.1.6 Helsetjenesten	43
5.1.7 Skole	44
5.1.8 Oppsummering	45
5.2 Struktur.....	45
5.3 Arbeidsprosessen i målrettet og systematisk miljøarbeid i fengsel.....	48
5.3.1 Behovskartlegging	49
5.3.2 Målvalg	50
5.3.3 Tiltaksarbeid	51
5.3.4 Evaluering.....	51
5.3.5 Overordnede prinsipper og juridiske og sikkerhetsmessige vurderinger	52
5.4 Oppsummering	52
6 Implementering	53
7 Skisse over opplæring og læremateriell	55
Trinn 1: Nasjonal mønstring for regionalt nivå og lokale ledere	55
Trinn 2: Arbeidsseminar for ledere med avdelingsansvar i pilot	56
Trinn 3: Opplæring av de i pilot som arbeider direkte med innsatte	57
Trinn 4: Oppfølging videre.....	57
Litteratur	59

Sammendrag

Arbeidsgruppen foreslår å se 'miljøarbeid' som en overordnet og strukturerende helhet, og altså som noe mer enn et supplement til de allerede eksisterende tiltakene i fengsel; Kontaktbetjentordning og programvirksomhet, for å nevne noen, har egne faglige ben å stå på samtidig som de skal ha et ben innenfor et helhetlig miljøarbeid, slik at de ulike tiltakene trekker i samme retning. Det vektlegges også at alle på enhetene får innsikt i hva miljøarbeid er, og i hvordan det former det daglige arbeidet i fengsel.

Miljøarbeid i fengsel forutsetter at det er et fellesskap på avdelingen. Videre hviler miljøarbeid på to grunnpilarer – som er gjensidig avhengig av hverandre: 1) en tydelige og tilbakevendende struktur, og 2) troverdige relasjoner. Disse to grunnpilarene skaper en forutsigbarhet og ivaretakende atmosfære som er helt nødvendig for at fengsel skal kunne legge til rette for utvikling og endring hos den enkelte.

For å kvalitetssikre miljøarbeidet, har arbeidsgruppen utformet noen overordnende prinsipper som skal være styrende for tilnærmingen. De er:

- Felles ideologisk og teoretisk overbygning.
- Sikre konsistens, integritet og profesjonalitet.
- Risikoprinsippet.
- Behovsprinsippet.
- Responsivitetsprinsippet.
- Likeverd og ansvar.
- Nåtid- og fremtidfokus.
- Formidle tro på endring gjennom fokus på den innsattes ressurser.
- Normalisering.

En sirkulær arbeidsprosess, som presenteres i kapittel 5.3, vil også være med på å kvalitetssikre de tiltakene som igangsettes ovenfor den enkelte innsatte eller gruppe.

Helt til sist i rapporten har arbeidsgruppen kommet med forslag til opplæringsopplegg og læremateriell. Opplæringsmodellen og lærematerialet bør tilpasses de ulike arbeidsoppgavene og stillingene i fengsel: Læremateriell for ledere anbefales å inneholde teori om miljøarbeid og ledelse, mens for lederne med avdelingsansvar er det også viktig å ha noe innføring i veiledningsteori og pedagogikk. For fengselsbetjenter og andre som jobber direkte med innsatte, er det viktig at lærematerialet i all hovedsak er sentrert rundt metoder for praktisk tilrettelegging for læring. Sentrale tema vil være forståelse av endring som prosess, praktiske tilrettelegginger av læringsmiljø gjennom bruk av felleskap og individuell tilpasning, innføring i systematisk arbeidsprosessmodell og kommunikasjon.

Abstract

The work group proposes to regard 'milieu therapy' as a superior and structuring entity, and thus something more than a supplement to the already existing measures: The personal officer arrangement and the program activity, to mention but a few, have a professional platform of their own at the same time as they are to have a base within an entirety of milieu therapy, so that the different measures taken draw in the same direction. It is stressed that everyone in the units are given insight into what milieu therapy is and how it shapes the day-today work in prison.

Milieu therapy in prison presupposes fellowship on the ward. Furthermore, milieu therapy rests upon two main pillars – mutually dependent on each other:

1) Explicit and returning structure and 2) credible relations. These pillars form a predictable and preservative atmosphere necessary in enabling prison to serve as a place of personal development and change.

To secure quality, the work-group has elaborated some superior principles directive to the milieu therapy:

- Joint ideological and theoretical superstructure.
- Securing of consistency, integrity and professionalism.
- The Risk principle
- The Need principle.
- The Responsivity principle.
- Equality and responsibility.
- Focus on the present as well as the future.
- Impart belief in change through focus on the inmate's resources.
- Normalization.

A circular work process, as presented in chapter 5.3, will also contribute in securing the quality of measures taken towards the particular inmate or group.

Finally, this report drafts out proposals for educational arrangements and educative materiel. The educative model and the materiel should be adapted to the variety of work-tasks and positions in prison. The educative materiel for leaders is recommended to contain theory of milieu therapy and management, while for leaders with ward responsibility, introduction to mentoring and pedagogic are important. For prison officers however, it is vital that the educative materiel is mainly centred on methods for practical arrangements of educating. Central themes will be: understanding change as process, practical arrangements of the educative environment through the use of fellowship and individual adjustments, introduction to systematic models for work processes and communication.

1 Innledning

1.1 Mandat

I tildelingsbrevet av 15.02.05 er KRUS bedt om å fortsette og utvikle standarder for kvalitet i miljøarbeidet, herunder lage læremateriell og kartlegge regionenes påbegynte arbeid (St.prp. nr. 1 (2004–2005)). Når det bes om å fortsette og utvikle standarder for kvalitet, indikerer dette at det allerede er et påbegynt arbeid som skal videreføres. I tildelingsbrevet av 2004 blir KRUS bedt om å bidra til å løfte miljøarbeidets betydning i fengslene og utvikle standarder for kvalitet i miljøarbeid i samråd med regionene (Statsbudsjettet 2004). Den interne arbeidsgruppen var ikke etablert fra før. Det forelå derfor ikke noe arbeid som skulle videreføres av arbeidsgruppen som ble nedsatt i april i år. Arbeidsgruppen besto av Heidi Drægebø (KRUS), Doris Bakken (Bredtveit fengsel, avd. Østensjø), Torbjørn Eriksen (region sør), Øyvind Johannessen (KRUS), Lise Myrland (Ila fengsel, forvaring- og sikringsanstalt), Erik Risnes (Bergen fengsel) og Lars Øster (Sandaker overgangsbolig).

Arbeidsgruppen oppfatter bestillingen som tredelt: Man skal kartlegge det miljøarbeidet som allerede er satt i gang lokalt, det vil si en kartlegging av den allerede etablerte kompetansen av å drive miljøarbeid i fengsel. Videre skal det utvikles standarder for kvalitet i miljøarbeid, og det skal også foreligge læremateriell innen 1. desember 2005.

Strategiplanen for 2004–07 presiserer at nye arbeidsmetoder skal ha en teoretisk forankring og hvile på dokumenterte resultater. Utviklingsarbeid skal være forskningsbasert. I bestillingen av 2005 ligger det implisitt at KRUS skal bygge på gode erfaringer med miljøarbeid som allerede finnes i fengsler når standarder for kvalitet utvikles. Arbeidsgruppen er altså bedt om å utvikle standarder for kvalitet i miljøarbeid som bygger på forskning og på allerede etablert praksis.

1.1.1 Avgrensning

Arbeidsgruppen ble bedt om å kartlegge allerede etablert god miljøarbeidspraksis på lokalt nivå. Tidsrammen som var satt for arbeidet med denne rapporten, tillot ikke en bred og omfattende kartlegging. Det ble derfor arrangert en konferanse hvor minst et vellykket miljøarbeidopplegg i fengsel fra hver region, ble presentert. Arbeidsgruppen var også på studietur i fengsler hvor det drives miljøarbeid.

Det skulle utvikles standarder for kvalitet i miljøarbeid; Denne rapporten har ikke en uttømmende teoretisk gjennomgang av begrepene 'standarder' og 'kvalitet', men vektlegger forståelse av miljøarbeid og hvordan prinsipper, strukturer og prosesser kan sikre at miljøarbeidet blir godt og holder en forsvarlig kvalitet.

Det var også bedt om at arbeidsgruppen skulle utarbeide læremateriell til bruk i opplæringen av miljøarbeid i fengsel. Arbeidsgruppen har av tidsmessige årsaker og i dialog med KSF, valgt å gi en skisse av et

undervisningsopplegget, og faglige tema som tenkes aktuelt i de ulike modulene.

1.2 Arbeidsprosessen og framgangsmåten

Den nedsatte arbeidsgruppen er sammensatt på en slik måte at man skal dra med erfaringer fra de ulike organisasjonsmessige og sikkerhetsmessige nivåene i kriminalomsorgen. Alle sikkerhetsnivåene i fengslene, fra overgangsbolig til høyt sikkerhetsnivå, er representert, og regionene er representert med ett medlem.

Arbeidet med å utvikle kvalitetsstandardene for miljøarbeid startet med en konferanse på KRUS 20. april 2005. Den påfølgende dagen samlet arbeidsgruppen noen av de gjennomgående temaene fra enhetenes presentasjoner. Disse dannet utgangspunkt for den videre utvikling av standarder for kvalitet i miljøarbeid i norske fengsler.

Som et ledd i kompetansehevingen i kriminalomsorgen skal det utvikles kontakt med fagmiljøer utenfor etaten (Fagstrategien 2004–2007). Det er utviklet en institusjonsmodell for behandling av alvorlige atferdsvansker hos ungdom basert på forskningsgjennomgang (Andreassen 2003). Dette arbeidet kan ses i sammenheng med vår sektor. Forskning viser at mange av de innsatte har hatt oppvekstproblemer og vært i kontakt med barnevernet før fylte 16 år, og mange har rusproblemer (Friestad & Skog Hansen 2004). Tore Andreassen har vært en referanseperson i forhold til denne rapporten.

Utkast til rapporten er også sendt Ragnhild Audestad på kompetansesenteret på Rusmiddeletaten i Oslo, og til Liv Heian Loos på Kompetansesenteret for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri i helseregion øst.

Å drive endringsarbeid forutsetter at man målrettet og aktivt forsøker å erstatte tidligere uhensiktsmessige tankemønstre og atferd med nye gode alternativer. Det er derfor naturlig å trekke inn faglitteratur fra psykiatrien, barnevernet og russektoren. I det følgende vil begrepet 'miljøarbeid' brukes gjennomgående selv om kilden det henvises til bruker begrepet miljøterapi.

1.2.1 Kartlegging av lokal miljøarbeidspraksis

Som nevnt ble det den 20. april 2005 avholdt en konferanse på KRUS hvor hver region ble bedt om å gi en presentasjon av minst et vellykket miljøarbeidsopplegg i fengsel. Formålet med dette samrådet var todelt: Det hadde som oppgave å synliggjøre kompetansen som allerede eksisterer i kriminalomsorgen, altså et ledd i arbeidsgruppens kartlegging av regionenes påbegynte arbeid i miljøarbeid i fengsel. Videre skulle konferansen danne rammen for det videre utviklingsarbeidet. Intensjonen var å bruke bidragene i det videre arbeidet med utvikling av standarder for miljøarbeid i fengsel.

Disse enhetene presentererte sine miljøarbeidsopplegg:

Trondheim fengsel, avdeling Leira (region nord); Bergen fengsel, Ansvarsavdelingen (region vest); ILA fengsel, forvarings- og sikringsanstalt (region nordøst); Oslo fengsel, avdeling Stifinneren og Sandaker overgangsbolig (region øst); Larvik fengsel, Bastøy fengsel og Drammen overgangsbolig (region sør); Auklend overgangsbolig (region sørvest).

Arbeidsgruppen mente å kunne trekke ut noen felles elementer i framleggene:

- Struktur: En organisert helhet.
- Felles faglig forankring/ideologi som alle må ha et forhold til.
- Fokus på kultur og holdninger i personal og ledelse.
- Relasjon.
- Aktiviteter hvor alle deltar.
- Samtaler.
- Arenaer/kontekst.
- Faste møtepunkter – ansvarsgruppemøter.
- Profesjonalitet: Refleksjon over egen praksis/rollebevissthet/skriftliggjøring av felles normer og arbeidsmetoder.
- Ansvarstrening.
- Normalisering.

Som et ledd i kartleggingen av allerede etablert kompetanse i miljøarbeid i fengsel, har arbeidsgruppen vært på ekskursjon på ILA fengsel, forvarings- og sikringsanstalt og i Bergen fengsel. I Bergen fengsel fikk vi en orientering om den nyopprettede Ansvarsavdelingen, og om hvordan den fungerte et halvt år etter oppstart.

2 Miljøarbeid i fengsel

Arbeidsgruppens forståelse av miljøarbeid i fengsel har sitt utgangspunkt i kriminalomsorgens definisjon slik den framstår i fagstrategidokumentet. I miljøarbeid i fengsel ligger det at ”Daglige rutiner, aktiviteter, gjøremål og hendelser skal bevisst og konsekvent anvendes til læring av sosiale ferdigheter, problemløsning, mestring og utvikling av alternativer til uhensiktsmessige handlings- og reaksjonsmønstre.” (Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004–2007 s. 20)

Videre står det å lese at ”Det sosiale liv i fengselet skal utformes slik at vi kan oppnå et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø hvor problemløsning og mestring står sentralt, og hvor programmer, arbeidsaktiviteter, undervisning og andre former for miljøarbeid gjensidig styrker og supplerer hverandre.” (Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004–2007 s. 8)

Det sies implisitt at undervisning og programvirksomhet er miljøarbeid. Det vil være mer hensiktsmessig å oppfatte de ulike tiltakene eller arenaene for påvirkning, som deler i en større helhet der arbeidet i de ulike arenaene bygger på og støtter hverandre, framfor å kalle alt miljøarbeid. Alle de ulike arenaene har egne faglige ben å stå på samtidig som de har ben innenfor helhetlig miljøarbeid. Man må altså ikke tenke miljøarbeid som et supplement til det allerede eksisterende, men se det som en overordnet helhet som innebærer at de ulike momentene er satt inn i en struktur.

Alle nivåer og enheter skal ha kompetanse til å arbeide med utgangspunkt i felles faglig plattform, og samtidig må tiltakene differensieres. Man har differensiert mellom basisutvalg, bestillingsutvalg og lokale lister.

Miljøarbeid er ett av tiltakene sammen med kontaktbetjent og profesjonelle samtaler som kategoriseres under basisutvalget. Miljøarbeid skal være et tilbud ved alle fengsler i Norge, uavhengig enhetens sikkerhetsnivå og størrelse (ibid).

I miljøarbeid legges det vekt på at individet, gruppen og miljøet gjensidig påvirker hverandre. Denne vekselvirkningen legges til grunn for miljøarbeid i fengsel (Larsen & Selnes 1983), og bygger på den prinsipielle oppfatning at mennesker hele livet igjennom lever i samhandling med sine omgivelser, at omgivelsene påvirker individet, og individet preger og skaper omgivelsene. Individet former miljøet, og miljøet former individet. Dette vil si at man må bruke fellesskapet, og jobbe både med og gjennom gruppeprosesser, og med hver enkelt innsatt individuelt. Det er også en forutsetning at personalet framstår som en enhet, at alle tilsatte har en felles forståelse av og en felles måte å møte gruppen og den enkelte innsatte på.

Den primære oppgaven i miljøarbeid er å skape muligheter for at innsatte kan arbeide med sin forandring og utvikling. Dette skal kunne gjøres mulig gjennom at institusjonen tilbyr tydelige og tilbakevendende strukturer og relasjoner som er troverdige for at de skal kunne utvikle seg i ønsket retning (Larsen 2004). Miljøarbeid handler om å gjøre miljøet utviklende gjennom å utnytte de mulighetene som ligger i daglig samvær, rutiner og aktiviteter. Det handler altså om å organisere miljøet slik at det legges til rette for at

samhandling mellom innsatt og innsatt, og mellom innsatt og tilsatt, kan finne sted.

Fengslene i Norge vil være forskjellige i forhold til hvilke situasjoner og/eller arenaer for metodisk miljøarbeid de kan identifisere innenfor egen virksomhet. Innsattegruppen og fysiske og ressursmessige forhold vil også påvirke utformingen av miljøarbeidet. Dette er faktorer som vil være bestemmende for den lokale utformingen av en miljøarbeidsmodell.

Fagstrategien presiserer at (ny) fag- og modellutvikling, skal ha endring av innsatte som mål. Det er allikevel viktig for arbeidsgruppen å påpeke at på enkelte avdelinger vil skadereduksjon være et riktig ambisjonsnivå. Det erkjennes at fengsel kan opprettholde og forsterke prokriminelle holdninger og bidra til isolasjonsskader. Å redusere skade av fengslingen er derfor et godt egnet mål for bevisst og metodisk arbeid med fengselsmiljøet. Vi finner for eksempel ”promillefengsler” som håndterer et stort antall korttidsdommer, hvor arbeidsdriften er en bærebjelke i innholdet. Det vil trolig være et nødvendig og tilstrekkelig mål for miljøarbeid her å få innsatte til å fungere så normalt som mulig i forhold arbeidsdagen. En forvaringsdom forutsetter at det drives et løpende endrings- og evalueringsarbeid under frihetsberøvelsen. Tidsperspektivet for arbeidet og behandlingsbehovet til den innsatte i forvaring, er annerledes enn i de fleste andre straffegjennomføringsformer. Miljøarbeidet vil her stå i sammenheng med andre spesialiserte tjenester/tilbud.

De aller fleste avdelinger i norske fengsler kan legge opp miljøarbeid hvor målet er endring av kriminelt handlingsmønster. Alle fellesskapsavdelinger bør ha forutsetninger for å strukturere og tilrettelegge samhandlingssituasjonene slik at de kan gi arenaer for læring og endring.

2.1 Oppsummering

Denne rapporten vil ikke gi en entydig og enkel modell for miljøarbeid. Miljøarbeid i fengsel vil være bevisst og dynamisk anvendelse av daglige rutiner og hendelser og fellesskapet hvor det dannes et helhetlig læringsmiljø hvor heving av livskvalitet og endring av u hensiktsmessig atferd er målet. Fengslet skal, gjennom å tilby tydelig og tilbakevendende struktur og troverdige relasjoner, gi mulighet for endring av u hensiktsmessig atferd.

3 Standarder for kvalitet

Dette dokumentet vil ikke gi en uttømmende gjennomgang av standarder for kvalitet. Arbeidsgruppen tar for seg og beskriver kvalitetsstandarder for miljøarbeid i fengsel i form av prinsipper og arbeidsprosesser som sikrer kvaliteten på arbeidet. Relevant forskning og faglitteratur vil ligge til grunn for utarbeidelsen av disse prinsippene og prosessene.

Arbeidsoppgavene i fengsel handler i all hovedsak om å arbeide med mennesker. Kommunikasjon og samhandling vil være derfor være viktige begreper. Begrepet kvalitet må stå i sentrum i forhold til sluttprodukt (som i denne sammenhengen vil være å bidra til at innsatte kan leve et liv uten kriminalitet etter straffegjennomføringen), og samtidig sikre kvalitet i produktprosessen (hvordan behandle innsatte, og hvordan håndtere de ulike situasjoner i samhandlingen med innsatte og gruppen, på en god måte).

3.1 Innsattes behov

Hovedprinsippet for organiseringen av miljøarbeid i fengsel, er at brukeren (innsatte) skal komme først (Nygren 1996). Det er den innsattes behov som skal være i fokus, og alle tilsatte skal ha dette for øye i det daglige arbeidet. De innsattes behov skal være styrende i forhold til hvordan miljøarbeid utformes i de ulike fengslene.

3.2 Arbeid basert på fakta

Miljøarbeid i fengsel skal baseres på faglig kunnskap og relevant forskning. Bruken av såkalte metaanalysestudier, hvor en ut fra gitte kriterier samler relevante studier og gjør dem statistisk sammenlignbare, har bidratt til økt kunnskap om hva som kjennetegner tiltak som synes å ha innvirkning på tilbakefall til ny kriminalitet. Denne forskningen har i de senere år blitt nært knyttet til spørsmålet om ”what works” - altså et økende fokus på mulige effektive komponenter i kriminalitetsbekjempende tiltak. En har nå relativt omfattende forskning knyttet til hva som kjennetegner effektive tiltak mot kriminalitetsbekjempelse, særlig med tanke på å motvirke tilbakefallsrisiko.

Samlet sett antyder litteraturen på dette området at effektive tiltak rettet mot tilbakefallsrisiko, kjennetegnes av følgende (Gendreau 1996):

- De baserer seg på kartlegginger og vurderinger knyttet til lovbruyeres risiko, behov og responsivitet.
- De bør også være strukturerte, systematiske og rette seg mot lovbruyers kriminalitetsrelaterte tankemønstre og atferd.
- De bør fokusere på belønnende og forsterkende prinsipper framfor straffende.
- De bør sikre at involverte tilsatte får kvalifisert veiledning og opplæring for å sikre kvalitet og integritet.
- De bør sikre at involverte tilsatte forholder seg til lovbruyeren på en konstruktiv måte, preget av responsivitet.

Det over skisserte, er også å forstå som anbefalinger fra forskningslitteraturen om hvilke prinsipper som har betydning for god og

effektiv kriminalomsorg. Ifølge James Bonta er det tre forutsetninger for å kunne overføre forskningen til praksis (Bonta 1997):

- 1 Første steg er at organisasjonen har solid verdiforankring i rehabiliterende tiltak. Det vil si at man lar rehabiliterende tiltak være styrende for beslutninger som også er godt balansert i forhold til behovet for kontroll. Organisasjonen må forplikte seg med hensyn til tid og ressurser benyttet til dette.
- 2 Andre steg er at organisasjonen tar i bruk reliable og valide instrumenter i kartlegging av lovbrysterens risikoprofil og behov knyttet til dette.
- 3 Det siste steget er å benytte tilnærminger som baserer seg på kognitiv atferdsorientert teori og metode.

I Storbritannia har man tatt konsekvensen av den økende ”what works” forskningen og laget en guide som beskriver syv ulike prinsipper som bør ligge til grunn for effektiv kriminalomsorg (Home Office 2003):

- 1 Risikoprinsippet.
- 2 Behovsprinsippet.
- 3 Responsivitetsprinsippet.
- 4 Metode for tiltak bør være ferdighetsorientert, fremme aktivitet, fokus på problemløsning i sosiale interaksjoner, samt andre typer mestringsferdigheter.
- 5 Integritet i tiltakene: sikre kompetanse, veiledning, gode beskrivelser av mål og stil i gjennomføringen.
- 6 Basert på nærhet til samfunnet. Søke oppfølging eller utprøving i samfunnet.

Forskning tyder på at seks av ti innsatte er rusmiddelbrukere, og at den fysiske og den psykiske helsen var markant dårligere hos innsatte enn i den øvrige befolkningen (Friestad & Skog Hansen 2004). En studie fra Sverige viser at overfor rusmiddelbrukere er de terapeutiske samfunn den mest virksomme metoden til å endre rusmisbrukeres rusmønster, dernest kognitive programmer (Frodlund, Holmberg, Marklund & Öberg 2005). Kjennetegn ved terapeutiske samfunn er bruken av fellesskapet som kilde til påvirkning og endring av den enkelte og gruppen. Det er helt avgjørende at tilsatte skaper delaktighet hos de innsatte slik at innsattegruppen selv tar over og konsoliderer gode normer, motvirker kriminelle holdninger og atferd, og selv utøver trykk for å følge regler og normer som er gunstig for hele gruppen.

3.3 Fokus på arbeidsprosessen

Kvaliteten på de ulike tiltakene som iverksettes i miljøarbeidet avhenger både av den enkelte tilsatte som utfører tiltakene, og av den utredningen som ligger til grunn for tiltakene, samt behandlingen av den enkelte innsatte (Nygård 1996). Det blir vesentlig å ha fokus på både den enkelte som utfører tiltakene og på arbeidsprosessen. Det blir derfor viktig å analysere prosessen bit for bit for å forbedre den til den ønskede kvaliteten er oppnådd. Det er viktig at det utvikles en arbeidsprosessmodell som sikrer kvaliteten på miljøarbeidet.

3.4 Implementering

3.4.1 Langsiktig og kontinuerlig satsning

Miljøarbeid krever en langsiktig og kontinuerlig satsning, og er ikke implementert over natten. I dette arbeidet er det ledelsens ansvar å gå foran. Dette innebærer at fengselslederne, inspektører og 1. betjenter har et klart bilde av hvor man skal, og at de legger til rette for at alle tilsatte går i den retningen som er staket ut. Det er vesentlig for kvaliteten at lederne har forståelse av hva miljøarbeid vil medføre av endringer i arbeidsinnhold og form for de som arbeider direkte med innsatte, og for fengslets struktur.

3.4.2 Målrettet deltakelse

Det vektlegges at den enkelte tilsatte er aktiv i utformingen og videreutviklingen av metoder og rutiner i arbeidet. Dette innebærer at alle tilsatte i samarbeid skal utvikle miljøarbeidsmodellen som skal brukes ved fengslene og avdelingene. Dette krever utstrakt og målrettet samarbeid hvor kommunikasjonen er preget av en åpen og ærlig dialog, og av at man lytter til hverandres argumenter. Dette samarbeidet må være i tråd med målene som er satt, slik at alle drar i samme retning og visjonene kan oppnås. Alle på fengslene må undervises og gis en innføring i miljøarbeid som metode, og være med på å utforme og utvikle den.

3.4.3 Kontinuerlig forbedring

Miljøarbeid i fengsel vil være i kontinuerlig utvikling som følge av den foranderlige virkeligheten man møter i fengsel. Innsattegruppen, lover og reguleringer vil være i stadig endring. Den aktive deltakelsen i utformingen

av arbeidsmetoder vil innebære, og forutsetter, en personlig og faglig utvikling. En forsvarlig faglig kvalitet på arbeidet som gjøres, fordrer kontinuerlig veiledning og opplæring av tilsatte (Nygren 1996).

3.5 Eksisterende sikring av kvalitet

Kriminalomsorgens rundskriv gir føringer for hvordan påvirkningsarbeid i fengsel skal gjøres. De ulike tiltakene vil være en del av den større helheten som miljøarbeid representerer. Retningslinjene gir klare føringer for hvordan ordninger som er igangsatt på nasjonalt plan, skal gjennomføres. Disse retningslinjene vil derfor være sikring av kvalitet på tiltakene som allerede eksisterer i fengsel, også for miljøarbeidet. Av disse kan nevnes:

- KSF 1/2002. Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med framtidsplanlegging.
- KSF 2/2002. Retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet.
- KSF 3/2002. Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen.
- 2002. Samarbeidsavtale mellom kriminalomsorgen og aetat.
- G-5/2005: Rundskriv om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen.

3.6 Oppsummering:

En standard for kvalitet i arbeid med den innsatte er at hans eller hennes behov og ressurser skal være styrende for utformingen av miljøarbeid i fengsel. Miljøarbeid skal tuftes på fakta som i denne sammenhengen vil være å se på faglitteratur fra andre fagmiljøer det er naturlig å sammenligne oss med, og fra forskning og allerede etablert, god praksis. For at miljøarbeid skal holde den kvaliteten som er ønskelig, er det viktig å ha fokus både på den som direkte arbeider med den innsatte og arbeidsprosessen. Ved innføring av miljøarbeid i fengsel er det viktig å erkjenne at dette er en kontinuerlig prosess; lederne må være drivkraften og målrettet deltakelse fra alle tilsatte kreves.

4. Anbefalt tilnærming til miljøarbeid i fengsel

Basert på kunnskap fra forskning, faglitteratur og erfaringer fra ulike eksisterende miljøarbeidstiltak i kriminalomsorgen, har arbeidsgruppen utarbeidet en tilnærming til miljøarbeid i fengsel. Arbeidsgruppen ser for seg at miljøarbeid i fengsel hviler på to grunnpilarer, og har derav formulert overordnende prinsipper som skal være styrende for disse grunnpilarene.

4.1 Grunnpilarer i miljøarbeid i fengsel

Som nevnt tidligere (s. 6, 1. avsnitt og pkt 2.1), er to grunnleggende grunnpilarer for å drive miljøarbeid 'troverdige relasjoner' og 'tydelige og tilbakevendende strukturer'. Vi vil nedenfor gå nærmere inn på hva arbeidsgruppen legger i struktur og relasjon.

4.1.1 Tydelig og tilbakevendende struktur

Miljøarbeid er en arbeidsform som går ut på å organisere arbeidet rundt en struktur. Man bruker de rutinene og aktivitetene som allerede eksisterer, eller skaper nødvendig struktur som har til hensikt å virke fremmende i forhold til endring. Strukturen som er bygget opp rundt det daglige liv er et "landskap" i det direkte arbeidet med de innsatte. En forutsetning for at det direkte arbeidet utføres på en forsvarlig måte, er at det også er etablert en struktur som ivaretar undervisning, veiledning og ulike møter. Altså fordrer miljøarbeid både at man bevisst skaper gode strukturer som brukes i den

daglige samhandlingen med innsatte med tanke på endring, og at det skapes strukturer som gir rom for faglige diskusjoner og overlappinger.

Erik Larsen (2004) kaller det direkte arbeidet i miljøet for primære arbeidsprosesser, som henspeiler på at den primære oppgaven i miljøarbeid er å skape muligheter for at brukeren kan arbeide med sin forandring og utvikling. De sekundære arbeidsprosesser - møter hvor bare personalet er presentert, veiledninger og undervisning av personalet - gjør de primære arbeidsprosesser mulig. Med dette ser man at miljøarbeid betinger strukturer som:

- a) Ivaretar rammer og forutsigbarhet i de innsattes hverdag.
- b) Gir arenaer for faglige diskusjoner rundt de prosesser som skjer i gruppen og utvikling hos den enkelte innsatte.
- c) Gir mulighet for refleksjon av egen yrkesutøvelse og faglig påfyll.

4.1.2 Troverdige relasjoner

Ethvert menneske antas best å utvikle eller forandre sider ved seg selv i samhandling med andre mennesker, og samhandling fordrer relasjoner. Ett av kriminalomsorgens prinsipper er at dagliglivet i fengsel skal preges av aktivt samvirke. Man erkjenner at påvirkning og utvikling forutsetter medmenneskelig kontakt. Derfor er det helt nødvendig at de domfelte og tilsatte har utstrakt kontakt. Tilsatte skal være sammen med den innsatte på en deltakende og aktiv måte. I forskningen finner man at relasjonen er viktig, og en faktor som influerer utfallet av påvirkning i positiv retning (Duncan & Miller 2005). Gjennom samhandlingen vil innsatte få mulighet til å lære sosiale ferdigheter, og til å utvikle seg i positiv retning. Det er i

samhandlingen at det ligger muligheter for læring og utvikling og anledninger for tjenestemenn til å gi den støtte og bistand som må til for endring (St.melding nr.27 (1997–98)).

Troverdige relasjoner vil kunne etableres gjennom at de som har noe med den innsatte å gjøre, tar ansvaret for relasjonen ved aktivt å skape muligheter for utvikling av kontakten og etterstrebe et godt profesjonelt forhold. Dette vil også innebære at man må være tilgjengelig når kontakten søkes.

Målet for miljøarbeid er at man skal legge til rette for at innsatte kan arbeide med endring. Det er viktig at tiden i fengslet utnyttes bedre også til motivasjonsarbeid, behandling og rehabilitering av rusmiddelmisbrukere (Arbeids- og sosialdepartementet 2005). I møte med innsatte, er det helt vesentlig at alle tilsatte har den rette grunnholdningen for å muliggjøre en endringsprosess. Helt sentralt er det at tilsatte skal møte den innsatte med aksept og empati uansett kriminalitet, og at samhandlingen skal bygge på et samarbeid - et samarbeid hvor betjenten utforsker i stedet for formaner, støtter i stedet for overtaler. Gjennom dette skapes en positiv atmosfære som støtter og fremmer forandring. Ressurser, innsikt og motivasjon for forandring antas å finnes hos den innsatte selv. Betjentens oppgave er å framkalle og trekke innsikten og motivasjonen fram. Indre motivasjon for endring fremmes ved at man trekker på den innsattes egne oppfatninger av mål og verdier. Den innsattes autonomi er også et viktig element i samhandlingen, det vil si at det er den innsatte som har ansvaret for

forandringen. Som betjent bekrefter man den innsattes rett og evne til å velge selv, og støtter et opplyst valg (Miller & Rollnick 2002).

Det er viktig at man arbeider med prosesser både i gruppe og individuelt. Dette krever at man er sammen og gjør aktiviteter sammen. Ved å ha fokus på det den innsatte og betjenten gjør sammen, skapes det større nærhet og tillit, og det kan der igjennom bli lettere for den innsatte å snakke med sin kontaktbetjent om vanskelige temaer - for eksempel under framtidsplanleggingen.

Den som jobber med den innsatte, skal fremstå som en god rollemodell. Troverdige relasjoner bør kunne gi rom for belønning og modellæring. For å få til dette bør en ha en åpen, fleksibel og entusiastisk stil, som fremmer utveksling av meninger, følelser og erfaringer. Relasjonen skal bygge på gjensidig respekt og omsorg innenfor en ramme for nærhet og grenser som begge anerkjenner. Dette fordrer at man vet hvor man har hverandre. Det krever rollebevissthet og rolleavklaring. Fengselsbetjenten skal framstå som en tydelig person, som i sine holdinger og ordvalg tar avstand fra kriminelle handlinger, samtidig som han/hun i sin grunnholdning formidler aksept og empati for den innsatte.

Miljøarbeid i fengsel forutsetter altså troverdige relasjoner og tydelig struktur. Det er viktig å presisere at disse er gjensidig avhengig av hverandre.

Struktur uten relasjon vil ikke bli utviklende, men virke undertrykkende, og relasjon uten struktur vil føre til at relasjonen blir privat.

Troverdige relasjoner og tilbakevendende og tydelig struktur vil skape forutsigbarhet, trygghet og en ivaretagende atmosfære - som er helt nødvendig for at fengslet skal kunne bidra til og legge til rette for utvikling og endring hos den enkelte.

4.2 Overordnede og styrende prinsipper

Som tidligere nevnt blir det vanskelig å be om at det skal benyttes gitte teorier eller aktiviteter på grunn av lokale kompetanseprofiler og ulike forutsetninger. Arbeidsgruppen har derfor valgt å utforme noen overordnede styrende prinsipper på bakgrunn av referert faglitteratur, forskning og allerede etablert praksis i noen fengsler i dag. Til tross for at de er overordnede, antas de likevel å kunne være retningsgivende i samhandling mellom tilsatte og innsatte, innen tilsattegrupper og innen innsattegrupper. De vil kunne gjøres gjeldende i små som store avdelinger eller enheter. Prinsippene fordrer bevissthet om hvordan og hvorfor en arbeider som en gjør. De bør altså være veiledende så vel som overordnede i beslutninger om hvordan man skal møte eller oppføre seg overfor innsatte i øyeblikket og i konkrete situasjoner.

4.2.1 Felles ideologisk og teoretisk overbygning

Straffegjennomføringsloven sier at innsatte skal beskyttes mot vilkårlighet. Teoretiske rammer bidrar til å ivareta dette, og det bør være teoretiske rammer også for miljøarbeidet. Disse bør være tilgjengelig som dokumentasjon, og beskrivelse av tilnærming bør baseres på kjente, godt beskrevne teoretiske forankrede prinsipper for menneskelig samhandling. Den teoretiske overbygningen bør være kjent for dem som naturlig faller inn under et tiltak eller en avdeling. Den teoretiske forankringen skal virke veiledende i forhold til beslutninger om hvordan man til enhver tid skal reagere overfor den innsatte og i enkeltsituasjoner (Gendreau 1996). Det er også en forutsetning for evalueringsarbeid at andre kan gjøre seg kjent med den teoretiske rammen for et tiltak. Videre bør det ut fra et teoretisk fundament kunne operasjonaliseres mulige variabler som kan antas å være målbare, slik at tiltaket kan evalueres. Det er av betydning at den teoretiske forankringer ikke står i motsetning til de øvrig beskrevne prinsipper.

4.2.2 Sikre konsistens, integritet og profesjonalitet.

Vi må bygge på en felles forankring i gjeldende teoretiske prinsipper fra en felles anerkjent teori. Organisasjonen skal vise og ha kontroll med at tilsatte har en felles forståelse av verdigrunnlaget og det teoretiske fundamentet som ligger til grunn for tiltaket.

Det må søkes å etablere et helhetlig og sammenhengende læringsmiljø slik at blant annet arbeidsdrift, programmer, skole og helse, eller andre naturlige

medspillere i arbeidet med den enkelte innsatte, trekker i samme retning. Dette forutsetter god koordinering og informasjonsflyt som sikres gjennom overlappinger og møtevirksomhet.

Andrews (1980, 2003) fant at det er sammenheng mellom normbrytende uttrykk hos tilsatte i kriminalomsorgen og residiv (tilbakefall) hos de domfelte. Mange tilsatte kan bruke språk, atferd og uttrykke holdninger som er ”på linje med” de innsatte for å få en bedre relasjon. Dette kan skje helt ubevisst hos den tilsatte, og det er derfor viktig å være klar over hvor lett det er å gi signaler som kan tolkes som aksept for den innsattes prokriminelle holdninger. En hovedutfordring for den tilsatte vil være å vise et konsistent holdnings- og atferdsmønster over tid overfor den innsatte. Ved å bruke språk, atferd og uttrykke holdninger som er ”på linje med” de innsatte, for så ved en senere anledning å ”refse” den innsatte for prokriminelle holdninger, kan oppfattes som ustabil og uforutsigbart for den innsatte. Det er viktig å etterstrebe en kultur og felles regler som regulerer atferd blant tilsatte og innsatte, og å fokusere på holdninger og kultur som kan støtte opp under ønsket atferd (Furuholmen & Andersen 1998).

Profesjonaliteten baserer seg på systematikk, struktur og kompetanse. Kompetansen (ferdigheter og kunnskap) skal sikres gjennom tilrettelegging for veiledning og arenaer for refleksjon over egen praksis. En viktig del av dette blir å benytte gode arbeidsmodeller som sikrer at kartlegging gjennom samtaler og observasjoner i samspill med innsatte etterfølges av en faglig vurdering av hvilke tiltak som skal iverksettes, og av en evaluering av det

tiltaket som ble satt i gang. Denne kvalitetsstandard kan sikres gjennom etablering av en struktur som gir rom for refleksjon.

Samhandling i enheten bør kunne beskrives og målrettes. Systematikk og struktur letter evalueringsarbeid og sikrer konsistens og profesjonalitet.

Planer og rammer for enheten bør synliggjøre dette ut fra beskrevne mål for tiltaket.

Den tilsatte må være i stand til å identifisere og skille mellom antikriminelle og kriminelle uttrykk den innsatte viser. Dette er vesentlig i opplæringen og oppfølgingen av dem som jobber strukturert opp mot innsatte.

4.2.3 Risikoprinsippet.

Når en forholder seg til lovbrutere, må en ha bevissthet om risiko ved at en setter seg inn i en historie som sier noe om hva som har vært realitetene tidligere. En bør kartlegge dette systematisk framfor å møte de innsatte med blanke ark.

- 1 Vi må vurdere risikoen både for umiddelbar skade på seg selv og andre, og vi må vurdere om det foreligger risiko for svikt eller vilkårsbrudd.
- 2 Innebærer også bevissthet om risiko for mulig gjentakelsesfare vedrørende kriminalitet (residiv).

En bør ta hensyn til sikkerhetsstrategien for kriminalomsorgen når en legger rammer for miljøarbeid (Strategiplan for sikkerhet 2005-2010, straffegjennomføringsloven § 3, Andrews & Bonta 1994, Genderau 1996). Kartleggingen av dette bør være systematisk og grundig, og anerkjente metoder må tas i bruk.

4.2.4 Behovsprinsippet.

I miljøarbeid i fengsel skal man ta utgangspunkt i mulige behov som kan ligge til grunn for risiko - behov som i en del faglitteratur omtales som kriminogene. Dette er en anerkjennelse av at innsattes ulike behov kan ligge til grunn for kriminell aktivitet, både på kort og lang sikt. En må ta utgangspunkt i kartlegginger/samtaler hvor behov ses i sammenheng med risikoprinsippet (Andrews & Bonta 1994). Det må defineres målområder hvor en tar sikte på å endre eller redusere f. eks. fare for smitteeffekt av holdninger som støtter kriminell atferd, eller å øke (belønne) prososial eller lovlydige uttrykk i avdelingen. Imidlertid kan det også innebære å gjøre tilpasninger i avdelingen ut fra mer individuelle behov.

4.2.5 Responsivitetsprinsippet

Det er viktig å ta utgangspunkt i domfeltes egne ressurser, forutsetninger og motivasjon som plattform for tiltak. En må gi anerkjennelse av det positive og belønnende reaksjoner framfor å fokusere på negative konsekvenser av negativ atferd. En bør kjenne til og ta hensyn til forutsetninger hos hver enkelt innsatt. Det kan være nødvendig med kjennskap til evnenivå, mestringserfaringer, lese- og skrivevansker, andre lærevansker, ADHD, språkbarrierer, psykisk fungering og kulturell bakgrunn (Straffegjennomføringsloven, Gendreau 1996, Andrews & Bonta 1998). Et hvert tiltak bør kunne tilpasses til de individuelle forutsetningene gjennom realistiske målsettinger på kort og lengre sikt.

4.2.6 Likeverd og ansvar

Miljøarbeidet i fengsel skal få alle personene innad i systemet, uavhengig av formell posisjon, til å nå definerte mål i felleskap. Et reelt felleskap forutsetter deltakelse og opplevelse av likeverd og ansvar hos alle (Furuholmen & Schanche Andresen 1998). Fengsler er historisk sett institusjoner som er sterkt preget av ”dem–oss” problematikk mellom tilsatte og innsatte. Struktur, ansvars- og oppgavefordeling i fengsler har en tendens til å forsterke denne polariteten.

Det må skapes sammenhenger der tilsatte og innsatte deltar på en likeverdig måte. Strukturen i miljøarbeidet skal inneholde møtepunkter som synliggjør og bekrefter fellesskapet. Eksempler på dette er morgenmøter, ”husmøter”, sosiale sammenkomster og tradisjoner knyttet til høytider. Disse møtepunktene må inkludere så mange som mulig av de aktørene som skal være i samspill i hverdagen rundt de innsatte. Det må til enhver tid søkes å skyve ansvar og oppgaver nedover til lavest mulig nivå. Alt ansvar og alle oppgaver som kan overlates til de innsatte, skal legges til dem. På den måten vil hverdagen bli avhengig av alles bidrag. Det vil bety en forskjell om den innsatte gjør en innsats eller ikke.

4.2.7 Nåtids- og framtidfokus

Det er viktig å ta utgangspunkt i atferd, tenkning og situasjon her og nå, og i observasjoner som gjøres i nåtid. Sammen med domfelte trekkes paralleller eller analogier til framtidige situasjoner med målsetting om å trene på eller prøve ut atferd som vil kunne motvirke uhensiktsmessig atferd i framtiden. Vi forsøker å bruke det som skjer her og nå framfor analyser og gjenhenting

av tidligere erfaringer og opplevelser. Det er viktig i vårt arbeid med innsatte å ha fokus på løslatelsen og tiden etter løslatelsen.

4.2.8 Formidle tro på endring gjennom fokus på den innsattes ressurser

Vi må ta utgangspunkt i en forankret tro på at enhver kan endre sin atferd, og formidle håp om at dette kan skje ut fra en realistisk vurdering av mulige barrierer. Vi bør ha til hensikt å formidle håp og tro på at den minste og første barriere mot endring er mulig å overkomme eller forandre (Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004–2007). Dette gjøres gjennom empatisk lytting, utforskning og bekreftelse, og gjennom å forsterke utsagn som tyder på ønske og planer om endring.

Det bør fokuseres på forsterkende prinsipper hvor økt ansvarlighet og prososial atferd er målet. Her må en ta utgangspunkt i innsattes ressurser (Genderau 1996), gi mestringsopplevelser og styrke prososiale ressurser som allerede eksisterer hos domfelte. Dette lettes gjennom å involvere domfelte i utforming av målsettinger.

4.2.9 Normalisering

Prososial atferd slik den vises her og nå, bør søkes generalisert ut over den aktuelle situasjonen. En bør ha til hensikt å normalisere fenomener og gjøre dem sammenlignbare med verden for øvrig, samt gjøre omgivelsene til en arena for utprøving av prososial atferd (St.meld. 27). Dette er imidlertid vanskeligere dess mer isolert og avskjermet fra virkeligheten en er plassert. Man må søke å tilpasse miljø og aktiviteter slik at det kan oppstå en arena

der en kan utprøve og generalisere erfaringer. Et miljø kan tilrettelegges tilnærmet likt ”normale” tilstander, slik at en lettere kan oppnå en generaliseringseffekt. Normalisering må selvsagt gjøres innenfor rammen av risikoprinsippet, der sikkerhet for innsatte, tilsatte og andre setter grenser for dette.

4.3 Oppsummering

Miljøarbeid i fengsel hviler på to grunnpilarer: tydelig og tilbakevendende struktur og troverdige relasjoner. De overordnede prinsipper for miljøarbeidet er:

- Felles ideologisk og teoretisk overbygning.
- Sikre konsistens, integritet og profesjonalitet.
- Risikoprinsippet.
- Behovsprinsippet.
- Responsivitetsprinsippet.
- Likeverd og ansvar.
- Nåtids- og fremtidsfokus.
- Formidle tro på endring gjennom fokus på den innsattes ressurser.
- Normalisering.

Prinsippene skal være styrende for de strukturer og relasjoner som utgjør miljøarbeid, og vil sikre kvaliteten på det arbeidet som utføres.

5 Hvordan kan dette se ut i praksis?

I dette kapitlet har arbeidsgruppen søkt å konkretisere det som er blitt behandlet tidligere i rapporten. Her presenteres skisser over arenaer, hendelser og situasjoner i fengsel, eksempler på hvordan struktur kan fremstå og en gjennomgang av en sirkulær arbeidsprosess.

5.1 Arenaer, hendelser og situasjoner i fengsel

Som tidligere vist er innsattes behov sammensatt, og man må derfor tilrettelegge for økt mestring på mange arenaer. Alle tiltakene i fengsel må trekke i samme retning, samtidig som de ulike tiltakene vil ha eget faglige fundament og tilnærming.

Kontaktbetjentordningen, framtidspanlegging, profesjonelle samtaler, aktiviteter på avdelingen, programvirksomheten, arbeidstrening og skoledrift vil inngå i den større helheten miljøarbeid. Kriminalomsorgen er forpliktet til legge til rette for andre offentlige etaters ytelse av tjenester i fengsel, også før prøveløslatelse og etter avsluttet straffegjennomføring. Det er viktig at importerte tjenester (skole, helsetjenesten med psykologer og prester) er inneforstått med miljøarbeidstankegangen, slik at disse samtidig som de står på egne faglige ben også inngår i en større helhet.

5.1.1 Fellesskapet på avdelingen

Avdelingen er i en viss forstand den innsattes ”hjemlige sfære” i fengslet. Det er i denne rammen mange av den innsattes primære behov skal dekkes; som måltider, fravær av fysiske og psykologiske trusler, uformelt samvær, nærhet til andre, fritidsaktiviteter og tid for seg selv. Livet i avdelingen må struktureres så det fanger opp disse behovene. Dersom strukturen er tydelig, og på den måten tilgjengelig for alle, øker de innsattes mulighet til å ta del i og videreutvikle kulturen på avdelingen.

I avdelingen inngår mye av den sosiale treningen gjennom samspill og pedagogisk tilrettelegging. På den måten utvikles og brukes den daglige strukturen og fellesskapet til å fremme læring og endring. Felles måltider, samlinger og fritidsaktiviteter skal tilrettelegges på en slik måte at de bevisst bygger opp om en atmosfære preget av aksept, ekthet og empati. Tilsatte må gjennom aktiv tilstedeværelse fremstå som tydelige personer som tar avstand fra rusmiddelmisbruk og kriminalitet. Helt avgjørende er at tilsatte må kunne skape delaktighet hos den innsatte, slik at innsatte – både som enkeltindivider og gruppe - tar over og konsoliderer gode normer som motvirker kriminelle holdninger og atferd, og selv utøver et sosialt trykk for å følge regler og normer som er gunstige for hele avdelingen.

Tradisjonelt har innsatte i norske fengsler blitt overlatt lite ansvar i egen hverdag. Et fengsel har naturligvis klare begrensninger når det gjelder mulighet for utfoldelse, stimulering og egenaktivitet. Det gjelder imidlertid også mange andre institusjoner. De innsatte må ansvarliggjøres i strukturen på en måte som gjør at det blir merkbart hvis de ”svikter”. Det er helt

nødvendig for alle avdelinger som skal sette i gang miljøarbeid, å lete med ”lys og lykter” etter oppgaver og ansvar som kan overføres til de innsatte. Dette er et grunnleggende prinsipp innen terapeutiske samfunn (Furuholmen & Schanche Andresen 1998). Fellesskapet bør gjøres avhengig av alles bidrag. Ansvar og oppgaver må imidlertid tilpasses den enkeltes forutsetninger.

5.1.2 Arbeidsdrift

Arbeidsdriften er det mest omfattende aktivitetstilbudet til innsatte. Så langt som mulig bør arbeidsdriften søke å gi de innsatte ferdigheter og kompetanse i forhold til arbeidslivet. (St.meld.nr. 27 (2004–2005). Arbeidsdriften skal i tillegg til å gi den innsatte kompetanse eller delkompetanse i et yrke også gi veiledning i hvordan fungere i en arbeidssituasjon.

Arbeidsdriften må regulere sitt sosiale liv mot det sett normer og regler som gjelder for hele fengselsmiljøet. Trolig er arbeidsdriften en av de mest normaliserte virksomheter de innsatte erfarer i fengselet. Det utføres mye godt miljøskapende og oppdragende arbeid i arbeidsdriften i norske fengsler, men med varierende grad av bevissthet og målrettethet. Arbeidsdriften er en sosial ramme som gir grunnlag for en tilnærmedesvis normal relasjon mellom personale og innsatte. Produksjonen er det felles overordnede mål for virksomheten, og verksbetjentens kontrolloppgaver er mindre eksplisitte. Innsatte tilbys større grad av mestringopplevelser, fellesskap og likeverd. Disse gode rammebetingelsene kan utnyttes bedre enn i dag til bevisst trening av sosiale og kognitive ferdigheter. De innsatte må

oppleve arbeidsdriften som en integrert del av miljøarbeidet i fengselet, og som en bidragsyter i det individuelle rehabiliteringsarbeidet.

5.1.3 Den individuelle samtalen – kontaktbetjentarbeidet

Hovedansvaret for individuelt motivasjons-, endrings og oppfølgingsarbeid er lagt til kontaktbetjenten. I fagstrategien kalles dette også ”profesjonelle samtaler”. Framtidsplanen skal hjelpe til med strukturering og oppfølging av samtalene. Disse samtalene skal klargjøre problemstillinger og mål for den enkelte innsatte, og representerer et viktig ”rom” innenfor fengselsmiljøet som tilbyr innsatte oppmerksomhet på seg selv, nærhet og personlig veiledning. For at miljøarbeidet skal kunne støtte opp under den enkelte innsattes endring, er det viktig at han/hun motiveres til og føler trygghet i å være åpen om egne utfordringer og mål. Kontaktbetjenten har hovedansvar for holde kontakt og være det koordinerende ledd mellom ulike faggrupper som er trukket inn i arbeidet med den innsatte.

5.1.4 Sosialtjenesten

Egen sosialtjeneste finnes kun i større fengsler. Som regel har de et koordinerende ansvar for det individrettede rehabiliterende arbeidet. Sosialtjenesten bidrar gjerne til å kvalitetssikre og veilede kontaktbetjentarbeidet. Sosialfaglig personell bør bidra aktivt til utvikling av et helhetlig læringsmiljø i fengselet. Turnusarbeid vil hele tiden representere en utfordring for kontinuiteten og konsistensen i miljøarbeidet. Normalt sett arbeider sosialtjenesten på dagtid og vil kunne bidra til å sikre sammenhengen i det daglige arbeidet i samarbeid med avdelingsledelsen.

5.1.5 Program- og gruppevirksomhet

Svært mange fengsler jobber i grupper med innsatte rundt ulike tema knyttet til kriminalitet og rehabilitering. Denne aktiviteten har som mål å tilby den innsatte ulike alternative tanker og handlemåter. Det er viktig at de erkjennelser og ferdigheter som utvikles i program og annen gruppeaktivitet understøttes i fengselshverdagen. For at dette skal være mulig vil det være avgjørende at tilsatte på avdeling, arbeidsdrift, skole og øvrige tjenester i fengselet kjenner hovedstrukturen og temaene som tas opp i gruppene/programmet. Personalet bør være orientert om hvilke temaer og prosesser som til en hver tid arbeides med i gruppene og programmene. Miljøarbeidet i fengselet kan hente inspirasjon fra innsatte som deltar i grupper. Det er viktig at disse opplever å bli sett, hørt og anerkjent for sin programdeltakelse.

5.1.6 Helsetjenesten

Helsetjenesten er i varierende grad integrert i det totale rehabiliteringsarbeidet. Innsatte har dårligere helse enn den øvrige befolkningen i Norge. En stor andel av de innsatte har rusproblemer og nedsatt helse som følge av dette (Friestad & Skog Hansen 2004). En viktig del av arbeidet for helsetjenesten er motivasjon, behandling og rehabilitering av innsatte med rusproblemer. Helselovgivningen slår fast at personer med behov for langvarige og koordinerte tjenester fra det offentlige, har rett til å få utarbeidet en individuell plan. Fengselshelsetjenesten har ansvaret for at individuell plan følges opp, eller at det utarbeides en individuell plan og ansvaret for koordinering av tiltakene. For at intensjonen med individuell plan skal møtes, at man skal

samordne tjenestetilbudet, er det viktig at andre yrkesgrupper i fengslet trekkes med i prosessen. Arbeidsprosessene rundt individuell plan forutsetter en tverrfaglig arbeidsform som harmonerer godt med prinsippet om felles og helhetlig tilnærming. Kriminalomsorgens framtidsplan erstatter ikke individuell plan, men kan inngå som en del av denne. Gjennom deltakelse i for eksempel ansvarsgrupper, fellesmøter og aktiviteter, kan helsetjenesten signalisere åpenhet mot og delaktighet i et helhetlig fengselsmiljø. Mulighetene til slik delaktighet vil naturligvis variere fra fengsel til fengsel.

5.1.7 Skole

Innsatte i norske fengsler har som gruppe lavere utdanning enn befolkningen for øvrig (Friestad & Skog Hansen 2004). Skolen må så langt det lar seg gjøre gi et opplæringstilbud som øker den innsattes mulighet på arbeidsmarkedet, eventuelt videre utdanning. Opplæring er et viktig signal om at den enkelte er på vei tilbake til og har en plass i samfunnet. Skolen har også funksjon som sosialpedagogisk læringsarena. Mange innsatte mangler ikke bare faglige kunnskaper, men også ferdigheter i å delta i og nyttegjøre seg en normal opplærings situasjon. Som en viktig daglig felleskapsarena, utgjør skolen et sentralt element i det totale miljøarbeidet. At normer og regler for samhandling og kommunikasjon på skolen er avstemt mot det som gjelder for fengslet for øvrig, vil både bidra til helheten i rehabiliteringsarbeidet og støtte skolens primære arbeidsoppgaver. Det er viktig at lærerne er synlige i andre deler av fengselsmiljøet utover undervisningsrommene. På samme måten som

helsetjenesten, bør skolen synliggjøres som delaktig og åpen mot fengselets helhetlig læringsmiljø.

5.1.8 Oppsummering

Arbeidsgruppen foreslår å se miljøarbeid som en overordnet og helhetlig tilnærming hvor de ulike arenaene i fengslene inngår. Arenaene har egen faglig plattform samtidig som de alle inngår i en større enhet, og tiltakene i de forskjellige arenaene skal støtte opp om hverandre og dra i samme retning. Det er derfor vesentlig at det er en kommunikasjon mellom de ulike arenaene. Vi vil behandle overlapping eksplisitt nedenfor.

5.2 Struktur

Fengselet har innbakt i sin struktur rutiner som lufting, middag og innlåsning til faste tidspunkt. Dette gir et godt grunnlag for å drive miljøarbeid. Miljøarbeid forutsetter forutsigbare planer. Dette sikrer mot vilkårlighet, og gir på samme tid rammer for hvordan tilsatte skal jobbe. Det er også viktig at tilsatte har en grunnforståelse for hva som skal gjøres og hvorfor det gjøres i forbindelse med rutinearbeid.

Eksempel på strukturer som sikrer primære arbeidsprosesser:

Struktur	Kommentar
Vekking	Dersom målsettingene er at innsatte skal bli mer selvhjulpne og få innarbeidet en struktur, eller at man ønsker å øke ansvarligheten i kollektivet, kan vekkingen og starten på dagen organiseres slik at man oppfyller disse målene.
Frokost	Avhengig av målene for dette, kan man organisere måltidene slik at det blir en fellesstart på dagen. Dersom man har matsal, kan man ha fellesstart, og den kan suppleres med organisering av dagen etc.
Organisering av dagen/morgenmøte.	Hvorvidt man gjennomfører korte møter for organisering på avdeling eller ute der de innsatte skal bruke arbeidsdagen sin, vil variere ut fra hva man ønsker å oppnå. Her vil man også kunne øke deltakelsen til de innsatte ved for eksempel at de har ansvar for noen av møtene, eventuelt deler av møtene.
Arbeid, skole, program, behandling. Avbrutt av lunsj og pauser.	Systematikk, samhandling og progresjon i deltakelse vil være noen av de mål man kan stille for dette utover de målene som finnes for den virksomheten vedkommende er i.
Planlegging for kveld, fellesskap og besøk, fremstillinger.	Her kan man legge opp til kraftigere innsattedeltakelse på en del av planleggingen. I tillegg kan man forsterke og planlegge rollene til tilsatte dersom man ønsker det.
Middag	Felles måltid. Pådekkning og samtaler rundt bordet.
Lufting	Tilsattes aktive tilstedeværelse kan hemme utvikling av uheldige subkulturer. Rom for fysisk aktivisering.
Fellesskap, fritid, program, fellesmøter.	Økt deltakelse og ansvar for det som foregår, vil være en del av målsettingene i forhold til innsatte.
Avslutning av dagen.	Felles kveldsmåltid. Ønske hverandre god natt.
Husmøter	Ukentlig oppsummering. Ta temperaturen på miljøet. Si fra om problemer, ønsker og forandringer. Bestemme aktiviteter framover. Likeverdig deltakelse fra tilsatte og innsatte. Møtet kan for eksempel ledes av innsatte.
Ritualer, tradisjoner, høytider.	Felles markeringer som bekrefter fellesskapet hvor tilsatte og innsatte deltar på lik linje. Inntak, løslatelse, fødselsdager, jul, fastelavn, påske osv.

Eksempel på struktur som sikrer sekundære arbeidsprosesser:

Struktur	Kommentar
Overlappinger	<p>Målsetning: Skape kontinuitet i miljøarbeidet.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gi rom for faglige diskusjoner. • Planlegging av gjøremål og aktiviteter på kommende vakt (Marnell 1996). <p>Hvordan:</p> <p>Avtroppende vaktlag gir informasjon om hvordan ting har fungert på det avtroppende skiftet, prosesser i gruppen og tema som vedrører den enkelte innsatte. Påtroppende vaktlag skal sammen planlegge og fordele arbeidsoppgaver. Tilstrekkelig tid må avsettes innenfor fengslets struktur slik at man får rimelig tid og ikke sitter på "nåler".</p>
Veiledning	<p>Målsetting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Profesjonalitet ved at problemstillinger og dilemmaer i arbeidet tas tak i og diskuteres (refleksjon over egen praksis). • Personlig utvikling for den enkelte tilsatte. • Faglig utvikling hos den enkelte tilsatte. <p>Hvordan:</p> <p>Kontinuerlig prosessveiledning i gruppe, avdelingsvis. Kontinuerlig fagveiledning, avdelingsvis.</p>
Møtevirksomhet: Personalmøter, ansvarsgruppemøter, Samarbeidsmøter.	<p>Målsetting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Arena for faglige diskusjoner over de prosessene som skjer i innsattegruppen og utvikling hos enkelte. • Arena for gjennomgang av vurdering, evaluering av tiltak og tilrettelegging for læring.
Opplæring	<p>Målsetting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Personlig og faglig utvikling av den enkelte arbeidstaker. <p>Hvordan:</p> <p>Kursing og intern opplæring.</p>
Turnus	<p>Målsetting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sikre kontinuitet i miljøarbeid <p>Hvordan:</p> <p>Tilrettelegge tiden slik at strukturer som sikrer sekundære arbeidsprosesser, finner sted.</p>

5.3 Arbeidsprosessen i målrettet og systematisk miljøarbeid i fengsel

Modellen nedenfor kan forstås som en prosess hvor fasene står i et gjensidig forhold til hverandre. I arbeidet med å tilrettelegge for læring og endring for den enkelte, bør vi jobbe i samarbeid med innsatte selv. Det er viktig at denne arbeidsprosessen skriftliggjøres, slik at de ulike prosessene i utviklingen av tiltak kan kvalitetssikres. Det er viktig at den innsatte involveres i hele arbeidsprosessen.

Modell 1: Den sirkulære arbeidsprosessen

(Bearbeidet modell, hentet fra Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere 2000)

5.3.1 Behovskartlegging

For at vi skal kunne hjelpe innsatte til endring, må vi jobbe målrettet med en kartlegging først. Det er viktig å kartlegge både problematferd og ressurser. Det blir også viktig å kartlegge gjennomgående, slik at man ikke bare jobber med den atferden som tilsynelatende vises. Det kan også ligge en årsak bak den tilsynelatende atferden.

Fasen består av to trinn: kartlegging/observasjon og analyse. For å kunne kartlegge behov hos den innsatte, er man avhengig av kunnskap om for eksempel fysisk, psykisk og sosial utvikling og fungering. Det er viktig å være bevisst på å kartlegge både problemområder og ressurser den enkelte har, og at man i dette arbeidet foretar en helhetlig vurdering.

Kartleggingen kan skje gjennom:

- Intervju/samtale med innsatte og andre eventuelle nærpersoner.
- Systematiske observasjoner og registreringer. Det er viktig å observere innsatte på alle arenaer som han/hun inngår i.
- Kartlegging av rammefaktorer, fysisk miljø innsatte er i, ressurser, nettverk og bemanning.

For å kunne kartlegge innsatte, er det viktig at de (fengselsbetjenter og andre) som skal kartlegge er tilstede i miljøet der innsatte er, og at det er kommunikasjon mellom tilsatte.

Videre analyseres den innsattes situasjon slik at en kommer fram til mål og tiltak. Tidligere skrev vi at det sosiale liv i fengslet skal utformes slik at vi kan oppnå et helhetlig læringsmiljø. Det er derfor viktig at vi tar oss tid til analysering, og at alle involverte parter i personalet (for eksempel skolekontakt, arbeidskontakt, kontaktbetjent, avdelingsleder, prest osv.) deltar i analysen. Arenaer hvor en normalt foretar en slik analyse er for eksempel overlapping og ansvarsgruppemøter, eller en kort analyse av hva en har sett etter en endt vakt. I en analyse knyttes det en har kartlagt opp mot relevant teori og erfaringsbasert kunnskap.

5.3.2 Målvalg

Valg av mål kommer som et resultat av analysen, og helst med utgangspunkt i innsattes egne mål. Som tidligere skrevet skal den innsattes behov være i fokus ved utforming av tiltak. Å utforme mål i dialog med den innsatte, øker også motivasjonen for å arbeide med egen endring. De fleste innsatte skriver framtidsplaner eller har noen mål de vil jobbe mot. Skulle mot formodning innsatte ikke være interessert i samarbeid eller ha noen mål i det hele tatt, er det viktig at dette har blitt kartlagt. De innsatte formulerer mål som de tenker kan være relevante for innsatte, og målet kan da være å øke motivasjon for endring.

I utformingen av målene er det viktig å differensiere mellom kortsiktige og langsiktige mål. Et langsiktig mål kan være ikke å begå nye kriminelle handlinger, bedre livskvalitet eller rusfrihet. Et kortsiktig mål kan være å jobbe med sinnemestring eller sosial fungering.

Det er viktig å tenke på at målene bør:

- bygge på ressurser
- være realistiske
- være tidsavgrensede
- være evaluerbare
- ta hensyn til eventuelle opplæringsproblemer
- være sosialt akseptable.

5.3.3 Tiltaksarbeid

De tre trinnene i denne fasen er metodevalg, planlegging og gjennomføring, og vil i praksis ofte måtte foregå parallelt for å finne de beste tiltakene. Det er viktig å vurdere og begrunne hvilke metoder som er mest hensiktsmessig. I planleggingen og i valg av metode er det viktig å ta hensyn til de ulike rammebetingelsene man enhver tid arbeider under. Under gjennomføringen er det viktig å evaluere underveis for å se om tiltakene bør endres. Før gjennomføring av tiltakene må man sikre at alle involverte parter har en felles forståelse av hva som skal gjøres.

5.3.4 Evaluering

Evalueringen knyttes til grad av måloppnåelse og vurdering av rammer, ressurser og metoder en har hatt til disposisjon. God evaluering kjennetegnes av at den får følger for videre arbeid. Det finnes egne evalueringsverktøy en kan bruke. En kan også bruke overlappinger eller ansvarsgruppemøter til evaluering (Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere 2000).

5.3.5 Overordnede prinsipper og juridiske og sikkerhetsmessige vurderinger

Som modellen viser er det viktig at de overordnede prinsippene for miljøarbeid i fengsel er styrende under hele arbeidsprosessen. Det er også helt vesentlig at juridiske og sikkerhetsmessige vurderinger inngår i arbeidsprosessen med å utvikle og igangsette gode tiltak for endringsarbeid.

5.4 Oppsummering

Dette kapitlet er en konkretisering av det som er gjennomgått tidligere i rapporten, og et forsøk på å vise hvordan miljøarbeid kan se ut i fengsel. Det er vist hvordan arenaer, hendelser og situasjoner inngår i en større helhet, og at informasjonsutveksling spiller en vesentlig rolle i denne tilnærmingen. Videre er det vist eksempler på hvordan strukturer kan fremstå og til sist en gjennomgang av en sirkulær arbeidsprosess viet plass.

6 Implementering

Det ligger ikke i vårt mandat å gi føringer for implementeringen. For å kunne gi en skisse av opplæringen i miljøarbeid, vil det likevel være nødvendig å si noe om hvordan arbeidsgruppen tenker at innføringen av miljøarbeid i fengsel burde skje for at kvaliteten skal sikres på best mulig måte.

Arbeidsgruppen foreslår at regionene velger ut en eller to enheter(er) til å delta i pilot. Dette vil gi erfaringer og føringer for den videre, og nasjonale implementeringen av miljøarbeid i fengsel.

Arbeidsgruppen forstår miljøarbeid i fengsel som en helhetlig tilnærming til arbeidet med innsatte. Alle skal dra i samme retning. Det er derfor viktig å involvere alle i miljøarbeidstankegangen, slik at tilnærmingen framstår som konsistent, et av de overordnede prinsippene for miljøarbeid i fengsel. Som det går fram av kapitlet om kvalitet, er lederne svært viktig i implementeringsprosessen. Enhetsledere og inspektører skal ha visjonen og legge til rette for at implementeringen kan skje. Det er derfor helt avgjørende at lederne får innsikt i hva miljøarbeid er, hva det fordrer av fengslets struktur og de tilsattes tilstedeværelse i fellesskapet. Arbeidsgruppen ser det derfor som helt nødvendig at lederne gis en forståelse av hva det vil si å drive et godt, strukturert miljøarbeid i fengsel.

Ledere som har avdelingsansvar skal være kulturbærere, og de er bærebjelken i implementeringen av miljøarbeidet på avdelingen. Det er derfor viktig at disse får en innsikt i hvordan de kan tilrettelegge strukturen på avdelingen og veilede de som jobber direkte med de innsatte. I samarbeid med betjenter og andre som arbeider direkte med innsatte, må lederne forme innhold og komme frem til hvordan miljøarbeidet på avdelingen skal utformes med utgangspunkt i innsattegruppen og avdelingens gitte rammer.

Innføring av miljøarbeid i fengsel vil være en omfattende og utfordrende prosess som vil strekke over tid. Det vil være nødvendig med oppfølging og fortløpende veiledning i utrullingsperioden.

7 Skisse over opplæring og læremateriell

Arbeidsgruppen ser det som svært viktig at alle på enheten har en forståelse av og er involvert i utviklingen av miljøarbeid i fengsel. Alle vil derfor få opplæringstilbud tilpasset rolle og ansvar. Det anbefales derfor en tretrinnsrakett i kursingen i miljøarbeid i fengsel. Det er foreslått innhold i læremateriell og utarbeidelsen av dette er berammet til 2006.

Trinn 1: Nasjonal mønstring for regionalt nivå og lokale ledere

Arbeidsgruppen ser for seg en nasjonal mønstring for alle enhetslederne og fangesaksinspektørene fra samtlige enheter på KRUS. Det er viktig at lederne får forståelse av og bevisstgjøres hva som kreves og hvordan miljøarbeid realiseres i fengsel. Målet for mønstringen vil være bevisstgjøring av hva miljøarbeid innebærer for enheten, og formidling av ledelsens ansvar og oppgave i et helhetlig strukturert miljøarbeid. Rammene for innholdet i miljøarbeid i fengsel må settes fra øverste hold.

Mønstringen vil gi en innføring i grunnleggende teori og forståelse av miljøarbeid i fengsel og en innføring i ledelsesteori i et helhetlig perspektiv. Mønstringen vil også være et forum for diskusjoner og utarbeidelse av planer for hvordan man konkret kan legge til rette for

miljøarbeid i fengsel. Læremateriell i trinn 1 vil innbefatte teori over temaene miljøarbeid og ledelse. Mønstringen foreslås til en tidsramme på to dager på KRUS, høsten 2006.

Regionsledelsen og ledere for det enkelte fengsel må i samarbeid komme fram til hvordan implementeringen best mulig kan skje på de enkelte enhetene.

Trinn 2: Arbeidsseminar for ledere med avdelingsansvar i pilot

Det anbefales videre et seminar for ledere med avdelingsansvar som deltar i pilot. Lederne er kulturbærere på avdeling og en viktig ressurs i utrulling og opprettholdelsen av miljøarbeid i fengsel. Målet med dette seminaret vil være å gi lederne kompetanse til å tilrettelegge strukturer på avdelingen som ivaretar sekundære arbeidsprosesser, og å gi dem kompetanse til å lede sine tilsatte. Seminaret vil tjene som en arena for diskusjon og utveksling av ideer over hvordan legge til rette for miljøarbeid i fengsel og hvordan være en positiv pådriver. Tiden på seminaret vil også brukes til å starte det konkrete arbeidet med å utvikle planer, arbeidsbeskrivelser og strategier for implementering av miljøarbeid.

Lærematerialet på seminaret vil i all hovedsak gi en innføring i grunnleggende teori og forståelse av miljøarbeid og metodikk, samt veiledningsteori. Anbefalt tidsramme for dette seminaret vil være 5 dager på KRUS, høsten 2006 og to påfølgende dager våren 2007.

Trinn 3: Opplæring av de i pilot som arbeider direkte med innsatte

Av rapporten fremgår det at direkte arbeid med innsatte skal være planmessig og strukturert. Dette forutsetter en opplæring i hvordan man praktisk tilrettelegger hverdagen for innsatte slik at fengselet blir et helhetlig læringsmiljø. Dette forutsetter også teoretisk forståelse av bakenforliggende årsaker til situasjonen slik den fremstår, og forståelse av individet og gruppen. Arbeidsgruppen ser det som sentralt å gi noe innføring i dette, men hovedsakelig vil kursets mål være å gi de som jobber direkte med innsatte (avdelingsledere, fengselsbetjenter, miljøterapeuter, verksbetjenter, lærere) kompetanse i pedagogisk og metodisk tilrettelegging av miljøet slik at det kan fremstå som en arena for læring og endring. Forståelse av endring som en prosess, den praktiske tilretteleggingen av læringsmiljø gjennom bruk av felleskap og individuell tilpasning, innføring i systematisk arbeidsprosessmodell og kommunikasjon, vil være sentrale temaer. Arbeidsgruppen anbefaler to ukers undervisning på lokalt nivå i regi av KRUS i løpet av våren 2007.

Trinn 4: Oppfølging videre

Arbeidsgruppen ser for seg at man med den opplæringen som er skissert overfor, setter de tilsatte i stand til å innføre miljøarbeid på avdelingen. Miljøarbeid vil være en arbeidsmåte som vil kreve kontinuerlig veiledning, både i selve oppstartningsperioden og når arbeidsformen er vel etablert.

Det anbefales videre at det arrangeres en erfaringsamling våren 2008. Målet med denne samlingen er å utveksle erfaringer. Erfaringer som er gjort vil være førende for andre enheters og avdelingers implementering av miljøarbeid i fengsel.

Arbeidsgruppen anbefaler at enkelte tilsatte fra avdelinger som har gjennomført piloten, danner en gruppe som kan være kontaktpersoner og gi veiledning i innføringsprosessen ved andre fengsler.

Litteratur

Andreassen, T. (2003). *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget AS

Andrews, D.A. (1980). Some experimental investigations of the principles of differential association through deliberate manipulation of the structure of service systems. I: Andrews, D.A & Bonta, J. (2003). *The psychology of criminal conduct* (3. Utg) OH. Anderson.

Andrews, D.A. & Bonta, J (1998) *The Psychology of Criminal Conduct* (2. utg.). Cincinnati: OH. Anderson.

Andrews, D.A. & Bonta, J (2003) *The Psychology of Criminal Conduct* (3. Utg). Cincinnati: OH. Anderson.

Arbeids- og sosialdepartementet. (2006). *Regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer 2006–2008*.

Bonta, J. (1997). *Offender rehabilitation: From research to practice*. Fra hjemmeside til General Solicitor of Canada: <http://www.psepc-sppcc.gc.ca/>

Duncan, B. L. & Miller, S. D. (2005). Treatment Manuals Do Not Improve Outcomes. I: Norcross, J., Levant, R. & Beutler, L: *Evidence-based practices in mental health: Debate and dialogue on the fundamental questions*. Washington, D.C.: American Psychological Association Press.

Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO), Seksjon for vernepleiere. (2000). *Om vernepleieryrket*.

Friestad C. & Skog Hansen I.L. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo.

Frodlund, Holmberg, Marklund & Öberg (2005). *Kriminalvårdens särskilda narkotikasatsning. En utvärdering av arbete under åren 2002–2004*. Sverige: Brottsförebyggande rådet, information och förlag.

Furuholmen, D. & Schanche Andersen. A. (1998). *Fellesskap som metode*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Genderau, P. (1996). Offender Rehabilitation: What we know and what needs to be done. *Criminal Justice and Behaviour*, 23, 144-161.

Genderau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of Adult offender recidivism. *Criminology*, 34, 575-607.

HM National Probation Service. (2002). *Offender Assessment System – OASys, User Manual. Version 2*. London: Home Office.

Larsen, E. (2004). *Miljøterapi med barn og unge. Organisasjonen som terapeut* Oslo: Universitetsforlaget.

Larsen, E. & Selnes, B. (1983). *Fra avvik til ansvar. En miljøterapeutisk tilnærming til ungdom i institusjon*. Oslo: Tanum-Norli.

Linde, S. & Nordlund, I. (2003). *Innføring i profesjonelt miljøarbeid. Systematikk, kvalitet og dokumentasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Marnell, M. (1996). Överlämnings situasjonen – en hörnsten i miljøterapeutisk arbeid. I: Larsen, E. (Red.). *Miljøterapeutiske temaer, Utvalgte synspunkter på miljøterapeutisk behandling*. Skandinavisk Institutt for Ressourceudvikling (SIR-Gruppen).

Miller, W. R. & Rollnick, S. (2002). *Motivationssamtalen*. København: Hans Reitzels Forlag.

Nygren, P. (1996). *Utvikling og kvalitet i psykososialt arbeid*. Oslo: AdNotam Gyldendal.

St.Prp. nr. 1 (2004-2005) – *Tildeling av bevilgning kap. 432 Kriminalomsorgens utdannings senter – post 01*.

St.meld. nr.27 (1997–98). *Om Kriminalomsorgen*.

St.meld. nr. 27 (2004–2005). *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen*.

Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004–2007.